

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЗМІСТОВОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність нашого дослідження зумовлена змінами, що відбулися в змісті сучасної освіти за останнє десятиліття. Йдеться про перенесення акценту з предметних знань, умінь і навичок як основної мети навчання на формування загальнонавчальних умінь, на розвиток самостійності навчальних дій учнів, що, безперечно, вимагає відповідної зміни традиційної системи оцінювання. Такі трансформації спричинені насамперед тим, що традиційна п'яти-(дванадцяти) бальна система оцінювання, попри всі свої позитивні якості, має значні недоліки. Вона, зокрема, не дає повноцінної можливості для формування в учня оцінної самостійності. Загальноприйнята в багатьох країнах „бальна” система виконує функцію зовнішнього контролю успішності навчання учня з боку вчителя, не припускає ні оцінки учнем власних дій, ні зіставлення його внутрішньої оцінки з зовнішньою оцінкою (оцінкою вчителя, інших учнів), зрештою, ускладнює індивідуалізацію навчання. Учителю, який користується нею, важко зафіксувати і позитивно оцінити реальні досягнення кожного конкретного учня в порівнянні з попередніми результатами його навчання. Фактично педагогу доводиться маневрувати між фіксацією успішності результату дитини, порівнюючи його з деякою середньостатистичною нормою („Три помилки в диктанті – це добре чи погано?”), і фіксацією успішності результату для даної дитини („Для даного учня три помилки – добре, якщо, звичайно, в нього їх десять”). Навіть якщо учитель схильний до оцінки індивідуального результату дитини („Для тебе три помилки – це добре, ти – молодець!”), офіційний статус оцінки („Все рівно за таку роботу потрібно ставити три”) зводить „нанівець” усі його старання. Крім того, традиційна система малоінформативна. Через свою заформалізованість і прихованість критеріїв вона часто не дає підстав судити про справжній рівень знань і, що найголовніше, не допомагає визначити вектор подальших зусиль – що саме треба поліпшити, над чим попрацювати, в якій мірі це взагалі можливо для даної дитини. Аналіз засвідчує, що дана система має травмуючий характер. Цілком зосереджена в руках учителя, вона нерідко виявляється знаряддям маніпуляцій і психологічного тиску, що спрямовані, з одного боку, безпосередньо на дитину, з іншого, – на батьків. Останні, у свою чергу, часом навіть мимоволі, теж використовують цей засіб для тиску на дитину. Все це призводить, як відомо, до зниження інтересу до навчання, росту психологічного дискомфорту учня в навчанні, його тривожності і, можливо, навіть до погіршення його фізичного здоров'я. На це вказували в своїх дослідженнях Амонашвілі Ш.О., Воронцов А.Б., Цукерман Г.А. та інші [1, 2, 4].

Названі та інші недоліки „бальної” системи зумовили пошук принципово іншого підходу до оцінювання, що дозволив би усунути негативні моменти в навчанні, сприяв би його гуманізації, індивідуалізації, підвищенню навчальної мотивації і навчальної самостійності учнів. З пошуком таких форм і пов’язана поява ідеї змістового (безбального) навчання.

Мета нашої статті – виявити переваги змістового оцінювання навчальної діяльності молодших школярів та шляхи підготовки до його здійснення учителів молодших класів.

Зазначимо насамперед, що пошук досконалих засобів контролю й оцінки успішності навчання привели, з одного боку, до відмови від виставлення оцінки, а, з іншого, – до більш чітких і обґрунтованих засобів бальної оцінки. На ці процеси необхідно звертати увагу майбутніх класоводів під час вивчення фундаментальних педагогічних дисциплін, зокрема, загальних основ педагогіки, дидактики, школознавства, історії зарубіжної педагогіки, педагогіки України, а також окремих спецкурсів, пов’язаних з організацією навчання шестирічних першокласників.

У процесі їх викладання слід повернути увагу студентів до педагогічного пошуку Ш.Амонашвілі, який довів, що в початковій школі можна взагалі перейти до безбального навчання, запропонувавши відповідну розгорнуту характеристику, яка є більш інформаційною і корисною і для учнів, і для батьків. Варто зауважити, що і в Німеччині проведені експерименти щодо введення діагностичних листків, в яких запропоновано словесні та цифрові характеристики знань, мотивів навчання, розвитку мислення, а також таблицю-повідомлення, в якому характеризували поведінку, інтереси, здібності, навички, рівень успішності і справжні можливості учня з різних навчальних дисциплін [1].

Заслуговують на увагу цікаві пошуки модернізації початкової школи, які активно ведуть російські педагоги. Вони, зокрема, передбачають перехід на безбальну систему навчання в усіх класах початкової школи. Однак, як засвідчує аналіз наукової літератури, у суб’єктів широкомасштабного експерименту досі немає чіткого уявлення про цілі безбального навчання, шляхи переходу початкової школи на інші принципи оцінювання. Крім того, педагоги, адміністрація шкіл недостатньо володіють альтернативними засобами контрольної діяльності учнів; існує різне розуміння того, що може піддаватися оцінюванню в початковій школі. Якщо названі проблеми не будуть вирішені, можливе повернення до п’ятибальної системи оцінювання знань учнів у початковій школі [2, 5].

Аналіз організації безбального навчання в різних системах освіти дає підстави виділити його найсуттєвіші проблеми: цілі, шляхи їх досягнення, засоби, методи і форми його реалізації. З’ясуємо, якими ж є основні цілі безбального навчання.

Зауважимо, що існує багато публікацій про те, що п’ятибальна чи яка-небудь інша кількісна шкала оцінок є тим елементом початкового періоду навчання, який травмує дитину. Узагальнивши їх, ще раз виділяємо основні

негативні сторони оцінки:

- зміни відносин учня з учителем, батьками а, головне, із самим собою;
- підвищення тривожності і нервозності дітей;
- зміни навчальної мотивації;
- неможливість відслідковувати динаміку шкільної успішності учня;
- за допомогою оцінки закладається помилкова основа дитячої самооцінки.

Тому перед педагогами (теоретиками і практиками) з усією гостротою постала проблема зробити оцінку учнів більш змістовною, об'єктивною і диференційованою. Такий підхід, на думку вітчизняних учених, дасть змогу вчителю, по-перше, не завдавати шкоди емоційному здоров'ю дитини і, по-друге, більш ефективно формувати знання і навички школяра [3, 4].

Однак студентам слід наголосити, що у вирішенні даної проблеми в школах уже є певний досвід. Щоправда іноді він має чисто формальний характер, оскільки п'яти-(дванадцяти)бальна шкала оцінки замінюється іншими формами оцінювання (значками, малюнками і т.п.), але при цьому не змінюються всі інші складові навчально-виховного процесу.

Такої мети можна досягти лише тоді, коли ми підпорядкуємо безбальне навчання вирішенню більш важливого стратегічного завдання модернізації всієї початкової школи – вихованню самостійних, ініціативних і відповідальних молодих людей, здатних у нових соціально-економічних умовах швидко й ефективно знайти своє місце в суспільстві.

Таким чином, проблему безбального навчання необхідно розглядати винятково в контексті іншої більш серйозної, більш масштабної проблеми початкової школи – формування контрольної-оцінної самостійності молодших школярів, що закладає основи їх навчальної самостійності (основи вміння вчитися).

У процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін майбутні педагоги повинні усвідомити, що самостійність як відповідальна, ініціативна поведінка, незалежна від сторонніх впливів, досягнута без сторонньої допомоги, власними силами – це основний вектор дорослішання особистості. Школа відповідає за надзвичайно істотну грань виховання дитячої самостійності: засобами навчання вчителі покликані сформувати в учня навчальну самостійність як вміння розширювати свої знання, вміння і здібності за власною ініціативою. Отже, проблему навчальної самостійності не можна розглядати тільки в контексті початкової школи, це – проблема початкової і основної школи. Однак від того, як будуть закладені основи цієї самостійності в молодшому шкільному віці, залежатиме виконання цього завдання в основній школі. У зв'язку з цим змістове навчання стає лише базовою педагогічною умовою для вирішення даної проблеми. Другу важливу мету змістового навчання в початковій школі дослідники вбачають у створенні оптимальних педагогічних умов для формування основ навчальної самостійності молодших школярів. По суті, необхідно зробити так, щоб змістове

навчання стало одним із принципів освіти в оновлюваній початковій школі. Але для того, щоб воно виконало свою педагогічну місію, необхідно в рамках початкової школи вирішити такі завдання:

- виробити відносно єдину „оцінну політику” на рівні школи спільними діями адміністрації, педагогів, дітей і їхніх батьків;
- описати, що підлягає контролю і критерії оцінювання з боку дорослих (педагогів, адміністрації, батьків дітей) діяльності учнів, а також засоби і форми контрольної діяльності дорослих і самих учнів;
- провести ґрунтовну професійну перепідготовку вчителів, адміністрації школи, а також системну роботу з батьками учнів, які у своїй соціальній практиці не зустрічалися з іншими системами оцінювання, крім бальної;
- побудувати спеціальний перехід від дитячих шкал і способів оцінювання до нормативного оцінювання в основній школі [5].

Іншими словами, вирішуючи проблему організації безбального навчання, слід паралельно вибудовувати систему співпраці учнів і вчителя, адміністрації школи щодо засвоєння контрольної діяльності в рамках освітнього процесу, а також діяльності батьків у вихованні своїх дітей та взаємодії в цьому напрямку зі школою. Аналіз досвіду безбального навчання засвідчує, що в більшості випадків розмови ведуться тільки про зміни контрольної діяльності самого вчителя [2, 5].

Як видно з поставлених вище цілей і завдань, безбальне навчання із часткового завдання модернізації початкової школи повинно перетворитися в центральне й основне завдання, вирішення якого визначить успіхи чи недоліки модернізації освіти на наступних етапах шкільного навчання.

Було б передчасно говорити про те, що така система оцінювання розроблена на рівні технології. Разом з тим ученими (Ш.О.Амонашвілі, О.Я.Савченко та ін.) уже визначені і сформульовані деякі загальні підходи до її побудови, у педагогічній практиці теж напрацьовуються конкретні форми її організації.

В основі даних підходів лежать наступні ключові питання:

- що оцінювати (тобто, що саме підлягає оцінюванню, а що не піддається);
- як оцінювати (тобто, якими засобами повинно фіксуватися те, що оцінюється);
- яким способом оцінювати (тобто, яка повинна бути сама процедура оцінювання, етапи її здійснення);
- що потрібно враховувати при оцінюванні (тобто, які необхідні педагогічні умови ефективності безбальної системи оцінювання).

При цьому майбутній педагог повинен пам'ятати, що оцінюванню мають підлягати не тільки знання, уміння й навички учня. За нашими переконаннями, оцінка творчості й ініціативи у всіх сферах шкільного життя також повинна бути оформлена настільки ж вагомо, як і оцінка традиційної сторони навчання. Якщо 90% оцінних суджень і дій учителя буде присвячено

ЗУН і лише 10% – творчим проявам дитини, то учні отримують повідомлення: „Я вас ціную в основному як виконавців, що точно діють за моїми зразками й інструкціями, як людей, що успішно працюють за правилами й алгоритмами”.

У процесі навчання молодших школярів, особливо першокласників, необхідно домогтися, щоб оцінка творчих проявів дитини була соціально оформлена, представлена і вчителям, і учням різних класів, і батькам. Це можуть бути змінні виставки, публікації в шкільній газеті, участь у всіляких конкурсах. Надзвичайно важливо, щоб поряд з художньою творчістю знаходили соціальне визнання інтелектуальні, творчі й ініціативні прояви учня: розумні запитання, самостійний пошук додаткового навчального матеріалу, цікаві здогади, не обов'язково правильні (вони можуть бути оформлені в спеціальному класному „Зошиті наших здогадів, запитань і відкриттів”). Майбутніх учителів необхідно орієнтувати на те, що оцінюванню на уроках не повинні підлягати особисті якості дитини (темп роботи, особливості пам'яті, уваги, сприйняття). Оцінюється виконана робота, а не її виконавець – ось головна вимога безбального навчання в особистісно-орієнтованій технології.

Працюючи в рамках змістового навчання, учитель при оцінюванні знань і досягнень учня не повинен уживати „замінники” бальної системи: „зірочки”, „зайчики”, „черепашки” і т.п. При безбальному навчанні використовуються такі засоби оцінювання, що, з одного боку, дозволяють зафіксувати індивідуальне просування кожної дитини, з іншого боку, не провокують учителя на порівняння дітей між собою, ранжування учнів за їх успішністю. Це можуть бути умовні шкали, на яких фіксується результат виконаної роботи з визначеного критерію, різні форми графіків, таблиць, „Аркушів індивідуальних досягнень”, у яких відзначаються рівні навчальних досягнень дитини за певними параметрами. Всі ці форми фіксації оцінювання є особистим надбанням дитини і його батьків. Учитель не повинен робити їх предметом порівняння, недопустимо, наприклад, вивішувати в класі так званий „Екран успішності”. Оцінки не повинні ставати причиною покарання чи заохочення дитини ні з боку вчителя, ні з боку батьків [2].

Під час навчання в педагогічному ВНЗ майбутній учитель повинен чітко усвідомити таку істину: особливість процедури оцінювання при безбальному навчанні полягає в тому, що самооцінка учня має передувати вчительській оцінці. Розбіжність цих двох оцінок стає предметом обговорення. Для оцінювання і самооцінювання вибираються тільки такі завдання, де існує об'єктивний однозначний критерій оцінювання (наприклад, кількість звуків у слові), і не вибираються ті, де неминуча суб'єктивність оцінки (наприклад, краса написання букви). Критерії і форма оцінювання кожної роботи учнів можуть бути різні і повинні бути предметом домовленості між учителем і учнями. Це тим більше важливо, коли йде мова про оцінювання одним педагогом (класоводом) знань молодших школярів з різних навчальних дисциплін. На цю особливість початкової ланки освіти повинні звертати увагу майбутніх учителів викладачі конкретних методик. Важливо також

усвідомити, що самооцінка учня повинна диференціюватися, тобто складатися з оцінок своєї роботи за цілим рядом критеріїв. У такому випадку дитина буде вчитися бачити свою роботу як суму багатьох умінь, кожне з яких має певний критерій оцінювання.

За такої організації контролю навчальної діяльності учень сам вибирає ту частину роботи, яку він хоче сьогодні пред'явити вчителю для оцінки, сам визначає критерій оцінювання. Це привчає школярів до відповідальності оцінних дій. Учитель не має права висловлювати оцінні судження з приводу чорнової роботи, яку учень не пред'являє для оцінки [3].

Змістовне самооцінювання невідривне від уміння себе контролювати. У навчанні повинні використовуватися особливі завдання, що навчають дитину звіряти свої дії зі зразком. Тому під час проведення семінарських, практичних і особливо лабораторних занять з конкретних методик із майбутніми вчителями необхідно відпрацювати прийоми підготовки і використання таких завдань, допомогти їм напрацювати арсенал відповідних засобів, щоб згодом використати їх. Апробацію напрацьованих прийомів і засобів доцільно провести під час педагогічної практики. Щоб переконатися у їх ефективності та доцільності використання.

Майбутніх педагогів слід психологічно підготувати до того, що молодші школярі мають право на самостійний вибір складності контрольних завдань. До того ж право дитини на сумнів і незнання повинно бути оформлено не тільки усно. Вводяться знаки сумніву (наприклад, знак питання), використання яких високо оцінюється вчителем. Створюється система завдань, спеціально спрямованих на навчання дитини відокремлювати відоме від невідомого. Поступово застосовуються засоби, що дозволяють самому учню і його батькам виявляти динаміку навчальної успішності стосовно його самого, давати відносні, а не тільки абсолютні оцінки (наприклад, графіки зменшення кількості помилок у диктантах, у рахунку і т.п.).

Аналіз теоретичних напрацювань і практичного досвіду дає підстави стверджувати, що оцінка вищих досягнень дитини (найбільш швидкий, акуратний, грамотний і т.п.) є для багатьох дітей могутнім стимулом для активізації навчальних зусиль. Однак використання систематичних оцінок вищих досягнень створює в класі атмосферу змагальності, що може травмувати деяких дітей і не відповідає особистісним установкам деяких учителів, тому питання про введення оцінок вищих досягнень (медалей, грамот і ін.) повинно вирішуватися дуже обережно й індивідуально.

Отже, аналіз педагогічної теорії і практики засвідчує, що проблема безбального навчання заслуговує подальшого дослідження, оскільки відкриває перед учителями й учнями нові можливості для співпраці в оцінюванні навчальної діяльності молодших школярів, розвитку їх пізнавальної активності.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш.А. Обучение, оценка, отметка. М., 1980.
2. Воронцов А.Б. Проблема постепенного перехода безотметочное обучение в начальной школе в ходе модернизации российского образования // Начальная школа. – №3. – 2002.
3. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя. – М., 2001.
4. Цукерман Г.А. Оценка без отметки. – М., 1999.
5. Чепурная Л.Р. Безотметочная система обучения в начальной школе // Начальная школа плюс до и после. – №12. – 2003.